

SZABADOS GYÖRGY

Önazonosság-tudat és történelmi jövő

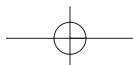
Három példa*

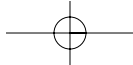
Amikor Kézai Simon mester szeretett királya, a jobb sorsra érdemes IV. (Kun) László (1272–1290) tájékoztatásául megírta *Gesta Hungarorum*át, tanulságos gondolatokat vetett fel. A külső országokat megjárt udvari pap név szerint Paulus Orosiust marasztalja el a magyarokkal szembeni erős elfogultság miatt. „Ugyancsak ő abban a vonatkozásban is meglehetősen eltért az igazságtól, hogy a magyaroknak csupán balszerencsés kimenetelű csatáiról emlékezett meg, a szerencsés kimenetelűeket pedig hallgatással mellőzte, ami nyilvánvaló bizonyosságát adja gyűlöletének. Én, mert az igazságot akarom követni, a szerencsétlen csatákat éppúgy beillesztem elbeszélésembe, mint a szerencséseket.” Ma már tudni lehet, hogy nem Orosiuson kellett volna elvernie a port, de a tárgyilagosságra való törekvés e korai megfogalmazása intő példaként állhatna a jelenkori magyarság előtt. Éppen e folyóiratban tettem szóvá öt évvel ezelőtt az Augsburg mellett, 955. augusztus 10-én elszenvedett vereség kapcsán a magyar történetírás önostorozó hajlamát. Ez a kudarc igen „népszerű” a mai köztudatban; mintha egy világraszóló diadal lenne, annyit hivatkoznak rá, holott a tárgyilagosságra való törekvés önsorsrontó túlzásainak éppen a tárgyilagosság esik áldozatul. Igaz, változatlanul kerülendő egyes, később beköltöző Kárpát-medencei lakótársaink példája, akik dicsőséges dáko-román, avagy nagymorva mű múltat gerjesztenek maguknak nem létező régi történelmük pótlékául (tisztelet a tárgyilagosság kivételnek), de ez a végletesség a hazai kutatásra igazán nem jellemző; a másik inkább. Vagyis Kézai Simon szavait átforgatva, ha az igazságot akarjuk követni, akkor a szerencsétlen csaták mellé a szerencsésekre is emlékeznünk kell. Önazonosság-tudatunk egyik szilárd tartóoszlopa ugyanis a valós tényeken alapuló történelmi ismeret, amely a múlt fényes pillanataiból követendő, gyászos eseményeiből pedig kerülendő példákat állít a jelen elé a jövőbe vezető úthoz. Ezt úgy szokás tömören megfogalmazni, hogy a történelem az élet tanítómestere; kár, hogy az antik bölcsességre való emlékezés sokszor kihagy.

Három pillanatfelvétellel kívánom szemléltetni, hol tartunk most a tényleges múltunk megismerésében és birtokbavételében, milyen régi és új fény- és árnyhatások érvényesülnek. A múltból ránk háramló történelmi örökség előremutató jelentőségének láttán talán érthető lesz a címbe felvett „történelmi jövő” kifejezés.

* * *

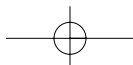
* Ez az esszé – szerény gondolatmenet – a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj keretei között készült.

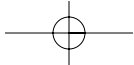

907. A Kárpát-medence magyar birtokbavételének folyamatát nyugati irányú támadó hadjáratok kísérték a IX–X. század fordulóján. 907 nyarán azonban az addig szokásostól eltérően a Magyar Nagyfejedelemség védekező szerepre kényszerült a Keleti Frank Királyság indította hadsereggel szemben, amely az újonnan berendezkedő harcias államot volt hivatott felszámolni. A hadjárat végkifejlete a 907. július 4-én és 5-én vívott pozsonyi csata viszont korai hadtörténelmünk legfényesebb helytállását hozta. Ez az értékelés már csak azért sem túlzás, mert a csatáról kizárólag német kútfők számolnak be, a vesztesek ismerik be eleik bukását. Ráadásul a *Sváb Évkönyvek* szigorú nyíltsággal szól erről: „A bajorok kilátástalan háborúja a magyarokkal, Liutpold herceget megölték, övéinek féktelen kevélységét letörték, és a keresztények alig néhányan menekültek meg, a püspökök és grófok többségét meggyilkolták. A bajorok teljes hadseregét megsemmisítették a magyarok.” Furcsa, hogy krónikásaink közül egy sem illesztette elbeszélésébe ezt a szempontunkból szerencsés kimenetelű csatát, továbbá hogy a középkortudomány újkori művelői sem igyekeztek a köztudatban elültetni a Pozsony mellett aratott győzelem emlékezetét. A X. század hadi eseményeit változatlanul a 955. évi augsburgi vereség képviselte. Szerencsére az utóbbi évtized alatt a pozsonyi csata utóélete gyökeres fordulatot vett, sőt a közelmúlt historiográfiai sikertörténetévé vált.

Bóna István még 2000-ben éles hangon, de teljes joggal tette szóvá múlttudatunknak a pozsonyi csata elfeledettségében lemérhető torzulását. 2003-ban aztán megszületett a csata első önálló modern elemzése, Négyesi Lajos tanulmánya. A 2007. esztendő lévén a pozsonyi győzelem 1100. évfordulója új lendületet adott az emlékezésnek, bár az is jelzésértékű, hogy erre a kerek évfordulóra nem a győztesek, hanem a vesztesek leszármazottai rendeztek kiállítást Hainburgban. 2007 őszén itthon a 907-ben elhunyt Árpád nagyfejedelemnek szentelt konferencián Veszprémy László tartott előadást a csatáról. 2006–2007 között Torma Béla Gyula közölte az e tárgyban végzett kutatásait. Eredményeinek összefoglalásával a pozsonyi győzelem tudományos emlékezete is eddigi csúcsára jutott: végre önálló könyv tárgyává érett. Ebben Torma Béla Gyula hadszíntérelmezése és hadműveleti modellezése mellett Négyesi Lajos hadművészeti, Révész László régészeti, valamint Veszprémy László historiográfiai írása kapott helyet, Szenthe Gergely és Veszprémy László magyar nyelvű forrásközléseivel és egy részletes bibliográfiai tájékoztatóval. A hadtörténész-középkorkutató Veszprémy László ezen felül nemrég megjelent tanulmánykötetébe felvette az *Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. Csata Pozsonynál* című elemzését, amely ide vonatkozó eredményeinek legbővebb összegzését jelenti. A XVI. század elején alkotó humanista Aventinus (eredeti nevén Johannes Turmair) bőbeszédű *Bajor Évkönyvének* eddig nem volt szokás forrásértéket tulajdonítani, a IX–X. századi magyar történelem kútfőgyűjteményei sem közlik a csatára vonatkozó néhány oldal fordítását. Veszprémy kutatásai ugyanakkor filológiai és hadelméleti szinten egyaránt azt bizonyítják, hogy ez a késő középkori munka a benne megőrzött egykorú értesülések révén értékes kútfő 907 hadi eseményeire vonatkozólag. Összességében úgy látja, hogy a bajor humanista gondos történész módjára járt el, s noha a maga sajátos

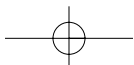

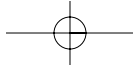
retorikájába foglalta mondandóját, de jó érzékkel dolgozott: benne tisztelhetjük korai hadtörténelmünk első tudós feldolgozóját. Aventinus forrásértékének helyreállításával sokat nyerhetünk, mert az évkönyvek és nekrológiumok szűken mért szavaitól eltérően a pozsonyi csata színes és lendületes előadásban elevenedik meg: akár egy történelmi film forgatókönyvéhez is értékes fejezetet szolgáltathat.

Ezek az eredmények a kutatás felpezsdítésén túl a felsőoktatásban, de az igé-nyes hagyományörzők – a kísérleti régészet, a kísérleti hadtörténet művelői – kö-rében is nagy feladatra hivatottak: a régi magyar katonai élet e fontos fejezetét többirányú megközelítéssel életszerű egységben látva és láttatva szolgálhatják múlt-tudatunk egészséges irányba induló fejlődését. Aminek már vannak kedvező jelei. A pozsonyi csata tiszteletére 2007 óta július elején Ópusztaszeren rendezik a Kárpát-medencei Íjásztalálkozót. Az eddigi három alkalom során egyre növekvő érdeklődés volt tapasztalható. És jóllehet Árpád fejedelem (Anonymus szerint) 907-ben bekövetkezett halála nem hozható oksági összefüggésbe a pozsonyi dia-dallal, de ha a megemlékezéssorozat sikeres és színvonalas marad, akár több hely-színre is kiterjed, akkor idővel ráirányíthatja a figyelmet arra, hogy a magyar ál-lam a pozsonyi helytállással szentesítette a Kárpát-medence birtokbavételét.

* * *

Állam. Egyértelmű és gyakran használt fogalom jelenkori értelemben, de tör-ténelmi távlatokra is. Egy végtelenen lecsupaszított meghatározása szerint a „meg-határozott területen élő lakosság felett gyakorolt tartós főhatalom” jelenti az államot. Újabban akadnak kutatók, akik az „állam” fogalmának középkorra alkalmazható létjogosultságát elvitatják. Álláspontjuk a modern állam követelményeit kéri számon a középkoron, holott Kristó Gyula figyelmeztet: „Nincs világfelfogás-tól független, tértől és időtől elvonatkoztatható, abszolút államfogalom, mivelhogy az állam meghatározása a filozófia, a jog-, a történettudomány pillanatnyi helyze-tétől való függése mellett is a legszorosabban kapcsolódik az államot egy nagyobb egység részeként szemlélő, ideológiát sugalló és kifejező világnézethez.” Egy jel-lemző nézet: „Volt-e modern típusú állam a középkorban? Ha nem, akkor milyen világi társadalmi rend létezett?” – tette fel a kérdést Sashalmi Endre, majd úgy válaszolt rá, hogy az állam fogalmát a középkori politikai szerveződéseire a kor nagyobb részében nem lehet alkalmazni, minthogy a XII. század előtt sem az ál-lam eszméje, sem annak realitása nem létezett. Önellentmondása nyelvi szinten érhető tetten: modern államról vagy jelző nélküli államról beszélünk? Mert ha az állam általam kínált definícióvázánál részletesebb, abszolút fogalma megragadha-tatlan, akkor nyugodtan használható minden korban, éppen csak az adott korra érvényes jellemzők jelentéstartományában, megfelelő pontosító jelzőkkel ellátva. Mindezen túl az sem helytálló, hogy a XII. század előtt sem az állam eszméje, sem annak realitása nem létezett: elég itt csak az ókori államelméletekre – például Platón, Arisztotelész, Cicero műveire – utalni, illetve arra a tényre, hogy az ókori eredetű államiság nem csupán felújított szellemi hagyaték formájában élt tovább: Bizánc a késő antikvitástól a késő középkorig folyamatosan működő államegység

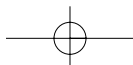
volt. A fentiek érvényéből mit sem von le az, hogy az „állam” szó későbbi keletkezésű, mint az általa jelölt fogalom, amelynek kifejezésére régebben más szavakat használtak a különböző kultúrák. Az emberi nyelvhasználat egyik sajátja, hogy utólagosan alkotott szavakkal fejez ki korábbi tudattartalmakat. Könnyű belátni, hogy az ókori ember nem tartotta magát ókorinak, mégis eligazodott a maga idejében; kevésbé ismeretes, hogy az Árpád-ház tagjai nem Árpádról nevezték el nemzetségüket, mert az „Árpád-ház” és az „Árpád-kor” fogalma a XVIII. század végén indult hódító útjára, mint praktikus történelmi szakkifejezés. Az állam szó is kiválóan képes megjeleníteni esetünkben azt a társadalmi-politikai képződményt, amellyel a magyarság már a IX. század közepe óta rendelkezik.

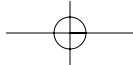
Nem öncélú szőrszálhasogatás tehát, ha egy modern irányzat szóhasználatát veszem bírálat alá, hanem egy elharapódzni kezdődő kisebb fogalmi zavar megállítáért szólok. Akik ugyanis az állam fogalmának újkor előtti létjogosultságát elvitatják, azok önellentmondásaik mellett adósak maradnak egy kifejezőbb megoldással. Szerencsére a hazai és a nemzetközi középkortudományra viszonylag kis hatást gyakorolt ez a fajta elbizonytalanodás: az itáliai városköztársaságok, a széttagolt Hispánia politikai képződményei államként szerepelnek, sőt a X–XII. századi Kína is megkapja ezt a minősítést, Bécsben pedig az elmúlt évtized során két konferenciát is rendeztek az állam és az államiság középkori problematikájáról. Ne vegyük át azt a modern divatot, ami igazából „odakint” se divat!

Hogyha nem hagyjuk az „állam” szavunkat a maga történetiségéből kiforgatni, nem taszítjuk el magunktól e hasznos terminológiai segítőtársunkat, akkor a fogalmi rendezettség megtartásával könnyebben igazodunk el a régmúlt eseményei és jelenségei között. Láthatjuk azt is, hogy az etelközi államalapítástól a mohácsi csatavesztésig az államiság megléte megint egy magyar sikertörténetként húzódik majdnem hét évszázadon keresztül. A sikertörténet nem diadalmenetet jelent, hanem annál többet: a válság leküzdésének sikerét. Nemcsak a pozsonyi helytállást, a III. Béla- és I. Lajos-kori magyar állam birodalmi nagyságrendjét, a Mátyás-kori reneszánsz Magyarország művelődésbeli és katonai eredményeit is jelenti. Jelenti a rövid ideig érvényesülő német (1045–1046) és bizánci fennhatóság (1163) gyors felszámolását; jelenti azt is, hogy a tatárjárás után néhány évvel a magyar állam területszerző-terjeszkedő politikába fogott; jelenti az Árpád-kor végét beárnyékoló tartományúri széthúzás után elért gazdasági és politikai megerősödést. Ennek tudatosításához természetesen 1526 elé visszanyúló történelmi látótávolság szükséges. A történelmi látótávolság kiterjesztésének az is jót tesz, ha ráeszmélünk arra, hogy állami és nemzeti önazonosságunkat kifejező alapvető jelképek mily nagy régiségre tekintenek vissza.

* * *

Árpád-sáv. Jelenlegi államcímerünk hasított pajzsán jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező, található. Aki nem ismeri a heraldika szabályait, az méltán ütközhet meg ennek olvastán, hiszen úgy tudja, hogy az „Árpád-sáv” bal felől helyezkedik el. Jól tudja, ámde a címertan szemléletében bal és jobb oldal felcseré-

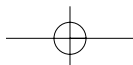

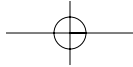
lődik, a velünk szemben álló embert alapul véve. Mindeközben olyan, ma már közkeletű fogalmat tart magától értetődőnek, mint az „Árpád-sáv” kitétel, holott ez rejt magában igazán érdekes történelmi, művelődéstörténeti csemegét. A napjainkban ellene intézett politikai indulatkitörések egyetlen kedvező hozadéka kizárólag az lehet, ha a magyar közvélemény számára világossá válik, milyen hagyományt képvisel, mit jelent a mai változatában vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező.

A vörös–ezüst mesteralak első hiteles előfordulása Imre király (1196–1204) 1202-ben kelt oklevelének aranypecsétjéhez kötődik. Az Imre-féle aranybulla formai ismérvei azonban arra vallanak, hogy a címeres pecsétminta még 1196-ban készülhetett el. A szakirodalom Imre aragóniai házasságával hozza összefüggésbe a jelkép kialakítását; Konstancia királyné bátyja, II. Péter (1196–1213) aragóniai király vörös mezőbe arany cölöpöket helyezett. Mivel az eredeti változat vörössel–ezüsttel nem hétszer, hanem nyolcszor vágott mezőből állt, az öt veres mezőben kilenc lépdelő arany oroszlán 3–3–2–1–0 megoszlásban, és így a vágóvonalak száma páros, illetve két máz (vörös szín és ezüst fém) váltakozik, a leírást módosítani kell: vörös mezőben négy ezüst pólya. A két királyi címer szerkezeti megfelelése arra vall, hogy egyazon ízlés közös gyökerű, de önálló hajtásai. Imre aranypecsétjéből természetszerűleg nem derül ki, melyik sávban milyen máz található; arra egyrészt a XIV. századi *Képes Krónika* miniatúráiból, másrészt a címertan alapszabályából lehet következtetni. Az utóbbi kimondja, hogy színre szín, fémmre fém nem kerülhet: az arany oroszlánok kizárólag a veres mezőkben fordulhattak elő.

Nem ez volt az első magyar címer. Imre apja, III. Béla király (1172–1196) a bizánci császár felségjelvényét, a kettős keresztet a nyugat-európai heraldika szabályai szerint pajzsba foglaltan alkalmazta, hogy ezzel hirdesse: királysága hatalmi szempontból a gyengülő Bizánc helyébe lépett. Mai államcímernk hasított pajzsmezején található mindkét ábra tehát XII. századi eredetű. Amíg III. Béla kettős keresztje az államhatalom kifejezésére szolgált, addig az „Árpád-sáv” Imre személyes címere volt. A vörös–ezüst pólyás, arany oroszlános ábra gyors elterjedése szembeötlő: Imre öccse, II. András (1205–1235) mind aranybulláján, mind viaszpecsétjén szerepelteti. Ekkor a nyolc helyett már csak hét vágást számlált a címer, vörös mezeiben hol hét, hol kilenc arany oroszlánnal. V. István (1270–1272) már oroszlánok nélkül használta pénzére veretve. Hiányoznak az oroszlánok a királyi ház nem uralkodó hercegeinek XIII. századi címereiről is. A mesteralak új jelképi értelme ekkorra kristályosodott ki: családi címerré vált, a vérségi együvé tartozást hangsúlyozandó.

1301-ben az Árpád-ház fiágon kihalt. Károly (Róbert) király (1301–1342), V. István dédunokája, a vérvonal folytonosságát az első, egy pajzsos véghezvitt hazai címeregyesítéssel fejezte ki (addig minden jelkép külön pajzsokon kapott helyet). A *Képes Krónika* egyik miniatúrája szerint I. Károly hasított címerpajzsán jobbról hétszer vágott mező, balról arany liliomos kék háttér látszik. Leghíresebb Anjoukori kódexünk korszakindító a tekintetben is, hogy az „Árpád-sáv” immár nem csak címerpajzsos, hanem zászlón is feltűnik, hol liliomos egyesítéssel, hol ön-

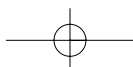
állóan. Az ezüst fémet ekkor illetve, a későbbi példák zömében a fehér szín helyettesíti; ez a tény befolyásolja nemzeti jelképeink későbbi alakulását is.

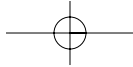
A magyar középkor hátralevő részében az „Árpád-sáv” változatait címerek és zászlók hordozzák. Figyelemreméltó, hogy a vörös–ezüst minta a XIV–XV. századi királyi zászlókon háttérbe szorította a kettős keresztet. Általános európai jellemző, hogy a királyi címerből fejlődik ki az országcímer, és a különböző dinasztiai családi jelvényei függvényében alakul. I. Ulászló (1440–1444) elsőként egyesítette a hétszer vágott mezőt és a zöld hármashalomból kinövő kettős keresztet a ma ismert módon. S bár ez a változat csak a XVIII. század végétől állandósult, a sávokat jelenléte folyamatos. Az egyre nagyobb államszimbolizáló erőre kapott „Árpád-sáv” mindeközben megjelent városok, vármegyék, sőt egyes családok címerében is. Esztergom és Buda érempecsétein és Sáros vármegye címerében önállóan, ugyanakkor Kassa és Beszterce, illetve Beszterce–Naszód, Nagy-Küküllő vármegye esetében Anjou-liliomokkal egyesítve látni. 1523-tól bukkan fel nemesi címeres leveleken; az Imreffy család példáját még számos követi az újkor első századaiban.

Ma használatos jelképrendszerünk sajátossága, hogy az államcímer színeiből fejlődött ki a nemzeti lobogó. A piros–fehér–zöld színhármashalomból kialakult magyar zászlóként történő előfordulása először 1557-ből adatható, de csak a reformkortól kezdve jut általános, a nemzet egységét kifejező értelemre. Addig például II. Rákóczi Ferenc fejedelem vörös alapon három ezüst pólyát emelt zászlajára. Az 1848/49-es szabadságharcban edzett zászló kétharmada, a vörös és az ezüst helyébe lépő fehér, ilyenformán az „Árpád-sáv” leszármazottja! A harmadik színként beérkezett zöld a hármashalomból idézi fel.

Végigtekintve az „Árpád-sáv” pajzsokra és lobogókra írt történelmén, szépen látszik az a folyamat, ahogy Imre király személyes címere családi, királyi majd állami jelképpé növe mind tágabb értelmet nyer, hogy a XIX–XX. századra az egész nemzet magáénak mondhatta. Sőt a Trianon előtti soknemzetiségű Magyar Királyság államcímerébe foglalva a nem magyar ajkú országlakosokat sem rekeszti ki értelemköréből. Az egyes családok, városok és megyék címereibe jutva különböző társadalmi állású és különböző nemzetiségű közösségek számára megadatott bizonyos szorosabb, személyesebb érzelmi kapcsolat élménye is.

Egyetlen vitatott mozzanat akad az „Árpád-sáv” nyolcszáz évet is túlhaladott életében: a második világháború végidején a megszállt Magyarországon törvénytelenül hatalomra jutott nyilas rendszer szimbolikájának részévé váltak a veres és fehér sávok. Azon politikai körök, amelyek a közelmúlt néhány hónapjával ezt a nyolc évszázadot akarják beárnyékolni, jól teszik, ha gyűlölködés helyett az alább sorolandó tényeket fontolják meg. A nyilas jelképtárnak nem volt önálló része a vörös–fehér sávzat, hanem vörös mezővel egyesítetten fordult elő, amely vörös mezőben zöld, „H” betűs nyilas kereszt hirdette a hungarizmust. Mindehhez az is hozzátartozik, hogy a hungarizmus nagy testvére, Hitler nemzetiszocialista rendszere szintén vörös zászló közepére illesztette a horogkeresztet. Ennek fényében érdekes, hogy az „Árpád-sáv” támadói sosem a nyilas szimbólumot hordozó vörös mezőt kárhoztatták, hanem csak a vörös zászlóba beolvasztott vörös–fehér mellékalakot! Vajon miért? Honnan e feltűnő kíméletesség a vörös zászló iránt?

1956 szabadságharcának tragikus rövidsége alatt a fegyvert fogó magyarok kiűntek jelképi érzékenységükkel. Az idegen megszállókra és hazai helytartóikra emlékeztető, gyűlölt heraldikai szörnyszülöttet azon nyomban kivágták a zászló közepéből (ezért is hirdeti a lyukas zászló oly kifejezően 1956 örökét), s az úgynevezett Kossuth-címert kezdték használni, azt festették például a tankokra. 1956-ban viszont még nyers emlékezete élt a nyilas uralomnak, amelynek a szabadságharcosok közül sokan üldözöttei, de legalábbis kárvallottjai voltak. Érdekes, hogy alig 12 év elteltével senkinek sem idézte fel a Kossuth-címerben jól látható „Árpád-sáv” a hungarista rendszer emlékét!

1990 nyarán parázs vita után az állami és nemzeti hagyományunkat jobban kifejező, ráadásul a heraldika szakmai szempontjait figyelembe vevő, eredetileg 1915-ben megalkotott úgynevezett koronás kiscímer lett a Magyar Köztársaság hivatalos jelképe. Ennek hasított pajzsán jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező, balról vörös alapon a zöld hármás halom nyílt aranykoronás közepéből ezüst kettős kereszt nő ki, a sisakdísz a Szent Korona. Fontos, hogy a vita tárgya akkor sem a vörös–ezüst sávzat, hanem a köztársaság címerében szereplő korona létjogosultsága volt. (A történelmi tények és hagyományok iránt érzéketlen politikusok például a korona heraldikai megjelenítését összeegyeztethetetlennek minősítették a köztársasági államformával; ezt a címertan sok évszázados gyakorlata fényesen cáfolja.) 1956-ban és 1990-ben az „Árpád-sáv” tehát nem számított nyilas önkényuralmi jelképnek. Most, a XXI. század elejére hirtelen mitől lett azzá?

„Keserves dolog ez a mienk. Hogy ne volna keserves, mikor a magyar ember sem tudja, miért van most a sok nemzeti szín zászló; mit jelent a veres, fehér és zöld szín bokréta; mit jelent az a címer, melyen egy felől négy fehér pántlika, más felől hármás halom kettős kereszttel, tetején pedig korona van. Csak a sárga–fekete színt, csak a kétfejű sast kérdezik!” Arany János 1848-ban papírra vetett gondolatai intelemként szólnak a jelenhez. A hagyomány tiszteletével és a tudomány eredményeivel felvértezve elkerülhető, hogy a „sárga–fekete” mai utódai a tájékozatlanságot, esetleg egyéni félelmeket meglovagolva a magyar embereket saját emblematikus szellemi örökségük ellen fordítsák.

* * *

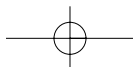
„Én, mert az igazságot akarom követni, a szerencsétlen csatákat éppúgy beillesztem elbeszélésembe, mint a szerencséseket” (Kézai Simon 1285). A történelmi jövő folyamatosan alakul. A történelmi múlt birtokbavételének eredményességén is múlik, hogy Kézai történész utóda 2285-re hová sorolja a XXI. század elejének küzdelmeit.

T Á J É K O Z T A T Ó I R O D A L O M

Airlie, Stuart – Pohl, Walter – Reimitz, Helmut hrsg.: *Staat im frühen Mittelalter*. Wien, 2006.

Anonymus: *A magyarok cselekedetei* – Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Budapest, 1999.

Arany János: *Népies politikai cikkek, 1848*. Budapest, 2003.

- Bertényi Iván: *Magyar címertan*. Budapest, 2003.
- Bóna István: *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Budapest, 2000.
- Claessen, Henri J. M. – Oosten, Jarich G. eds.: *Ideology and the formation of early states*. Leiden – New York–Köln, 1996.
- Kristó Gyula: *A magyar állam megszületése*. Szeged, 1995.
- Kristó Gyula szerk.: *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged, 1995.
- Kuhn, Dieter: *The Age of Confucian Rule. The Song Administration of China*. Harvard, 2006.
- Makk Ferenc: *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szeged, 1996.
- Négyesi Lajos: A pozsonyi csata (907. július 4.). Hermann Róbert szerk.: *Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái*. Budapest, 2003, 11–25.
- Ostrogorsky, Georg: *A bizánci állam története*. Budapest, 2001.
- Sarobe, Ramon – Tóth Csaba szerk.: *Királylányok messzi földről. Magyarország és Katalónia a középkorban*. Budapest, 2009.
- Sashalmi Endre: *A nyugat-európai államfejlődés vázlatja*. Budapest, 2006.
- Szabados György: Vereség háttér nélkül? Augsburg, 955. *Hitel*, 2005/8, 24–30.
- Torma Béla Gyula – Veszprémy László szerk.: *Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata*. Budapest, 2008.
- Veszprémy László: *Lovagvilág Magyarországon*. Budapest, 2008.
- Wickham, Chris: *Framing the Early Middle Ages. Europe and the Mediterranean 400–800*. Oxford, 2005.

